УДК 159.9

Світлана МАНЖАРА
докторка філософії з психології,
викладачка кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
https://orcid.org/0000-0003-1003-0900
e-mail: oleshko1008@gmail.com
Олександра ПЕДЧЕНКО
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
https://orcid.org/0000-0003-4725-940X
e-mail: pedcenkooleksandravitaliivna@gmail.com

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено психологічні особливості вербальних і невербальних засобів спілкування як важливих чинників ефективності міжособистісної комунікації. Охарактеризовано основні види вербальних і невербальних засобів, їхні функції та психологічні механізми впливу на процес взаємодії між людьми. Проаналізовано роль мовлення, інтонації, міміки, жестів, пантоміміки, візуального контакту та інших невербальних компонентів у передачі інформації, формуванні взаєморозуміння, довіри й позитивного психологічного клімату. Обґрунтовано, що гармонійне поєднання вербальних і невербальних засобів сприяє підвищенню ефективності комунікації, запобіганню конфліктів, розвитку емпатії та встановленню конструктивної міжособистісної взаємодії.

Ключові слова: спілкування; міжособистісна комунікація; вербальне спілкування; невербальне спілкування; психологія спілкування.

Svitlana MANZHARA, Oleksandra PEDCHENKO
Cherkasy Bohdan Khmelnytskyi National University

VERBAL AND NONVERBAL COMMUNICATION AS FACTORS OF THE EFFICIENCY OF INTERPERSONAL COMMUNICATION

The article explores the psychological features of verbal and nonverbal communication as important factors in the effectiveness of interpersonal communication. The essence of the concept of communication is revealed, the main types of verbal and nonverbal means, their functions and psychological mechanisms of influence on the process of interaction between people are characterized. The role of speech, intonation, facial expressions, gestures, pantomime, visual contact, and other nonverbal components in transmitting information, forming mutual understanding, trust, and a positive psychological climate is analyzed.

The article examines olfactory means of communication as an important channel of non-verbal communication based on the perception of smells. Their influence on the emotional state, memory, behavior, and the formation of attitudes towards other people is analyzed. Examples of the use of the psychological power of smell in works of art and cinema are given,

in particular P. Süskind's novel "Perfume" and the film "Black Widow". Special attention is paid to aromatherapy and the possibilities of using smells for relaxation, improving mood and concentration. It is noted that olfactory signals act mainly at the subconscious level and are an important component of non-verbal interaction.

It is substantiated that a harmonious combination of verbal and non-verbal means contributes to increasing the effectiveness of communication, preventing conflicts, developing empathy, and establishing constructive interpersonal interaction. It is concluded that successful communication depends not only on the content of statements, but also on the individual's ability to consciously use various means of communication in accordance with the specific situation and the psychological characteristics of the interlocutor.

Keywords: communication; interpersonal communication; verbal communication; nonverbal communication; psychology of communication.

https://doi.org/10.31891/PT-2026-4-12
Стаття надійшла до редакції / Received 07.09.2026
Прийнята до друку / Accepted 29.10.2026
Опубліковано / Published 26.11.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0

© Світлана МАНЖАРА, Олександра ПЕДЧЕНКО

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Спілкування є необхідною умовою розвитку особистості, формування міжособистісних взаємин і ефективного функціонування суспільства. У процесі спілкування людина не лише передає повідомлення, а й впливає на поведінку, емоційний стан, мотивацію та світогляд співрозмовника. Спілкування – «це аспект людської діяльності, що відображає зв'язки, взаємодії та взаємовпливи людей у процесі матеріального та нематеріального виробництва і є способом реалізації суспільних відносин через прямі та опосередковані контакти, які встановлюються індивідами та групами в процесі суспільного життя» [3, с. 7].

Міжособистісне спілкування або комунікація – «це процес інформаційної та предметної взаємодії між людьми, в якому формуються і реалізуються міжособистісні стосунки» [3, с. 7]. Зокрема, термін «комунікація» широко використовується в англомовній психологічній літературі. Семантично «комунікація» і «спілкування» майже тотожні і означають «зв'язок», «спілкування», «повідомлення»» [3, с. 6]. Ефективність комунікації визначається не лише змістом мовлення, а й умінням використовувати різноманітні вербальні та невербальні засоби взаємодії. До них належать мовлення, інтонація, тембр голосу, паузи, міміка, жести, пози, візуальний контакт, організація простору й часу спілкування, тактильні контакти та ольфакторні сигнали. Сукупність цих засобів забезпечує точніше

передавання інформації, допомагає виражати емоції, наміри й ставлення до співрозмовника, а також сприяє формуванню довіри та взаєморозуміння. Водночас невідповідність між вербальними й невербальними компонентами повідомлення може призводити до комунікативних бар'єрів, непорозумінь і конфліктних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням сутності та змісту феноменів спілкування та комунікації займалися: О. Висоцька [2], М. Замелюк [7], І. Кондратюк [5], Т. Павленко [6], Р. Пріма [7], В. Триндюк [7], І. Чаплай [8] та інші. Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що окремі аспекти феномену комунікації залишаються недостатньо вивченими та систематизованими, а наявні наукові напрацювання характеризуються певною фрагментарністю, що актуалізує необхідність комплексного теоретико-методологічного осмислення зазначеного поняття.

Формулювання цілей статті

Метою статті є теоретичний аналіз вербальних і невербальних засобів спілкування, визначення їхніх психологічних особливостей, функцій та ролі у забезпеченні ефективної міжособистісної комунікації.

Виклад основного матеріалу

Мова є основним вербальним засобом спілкування та є формою реалізації мовної системи у процесі комунікації. Вона охоплює сукупність слів, граматичних правил, синтаксичних конструкцій і мовних норм, які забезпечують можливість формування осмислених висловлювань та передачі інформації між людьми. Завдяки єдиній системі мовних знаків носії певної мови обмінюються думками, почуттями, знаннями й досвідом, досягаючи взаєморозуміння.

Ефективність мовленнєвої комунікації залежить від того, наскільки однаково співрозмовники розуміють значення слів і дотримуються загальноприйнятих правил їхнього використання. Водночас кожне слово, окрім свого загальновизнаного значення, набуває для конкретної людини індивідуального змісту. Цей особистісний сенс формується під впливом життєвого досвіду, професійної діяльності, культурного середовища, емоційного стану, системи цінностей та особистих переконань.

Паралінгвістичні та екстралінгвістичні засоби спілкування належать до невербальних компонентів комунікації, які супроводжують мовлення та істотно впливають на сприйняття змісту повідомлення.

Вони не змінюють словесний склад висловлювання, проте визначають його емоційне забарвлення, смислові акценти та комунікативний ефект.

До *паралінгвістичних засобів* належать інтонація, тембр голосу, висота й сила звучання, темп мовлення, ритм, логічний наголос та емоційна виразність голосу. Саме завдяки цим характеристикам одна й та сама фраза може набувати різного значення: виражати радість, сумнів, іронію, схвалення, осуд, гнів чи байдужість. Наприклад, вислів «Я радий тебе бачити» залежно від інтонації може звучати як щира радість, ввічлива формальність або навіть сарказм. У світі сучасних технологій ми маємо можливість передавати свої емоції і за допомогою письмової мови, а саме – шрифтів. Округлі і плавні шрифти сприймають доброзичливо, а гострі і різкі – агресивно (див. рис. 1).

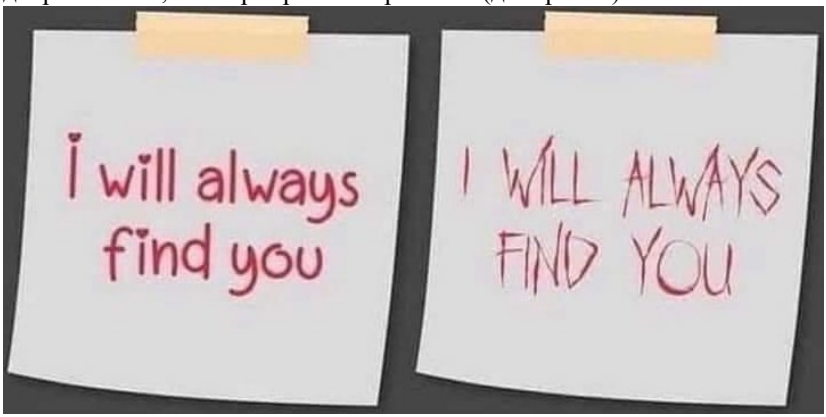

Рис. 1. Напис перекладається як: «Я завжди знайду тебе»
Примітка: Картинка взята із мережі Інтернет

Екстралінгвістичні засоби охоплюють немовні елементи, що супроводжують усне мовлення: паузи, сміх, зітхання, покашлювання, плач, вигуки, мовчання, зміни темпу або ритму мовлення. Ці компоненти доповнюють словесне повідомлення, допомагають передати емоційний стан мовця, підсилюють окремі смислові акценти або, навпаки, можуть свідчити про невпевненість, хвилювання чи небажання продовжувати розмову.

Оптико-кінетична система знаків є одним із найважливіших компонентів невербальної комунікації. Вона охоплює сукупність виражальних рухів людини, зокрема жести, міміку, пози, рухи тіла, особливості ходи, а також візуальний контакт. *Жести* – рухи рук, голови або інших частин тіла, які можуть бути загальноприйнятими, тобто такими, що мають усталене значення в певній культурі (наприклад, кивок головою як знак згоди, помах рукою під час

привітання або прощання, піднятий великий палець як символ схвалення) та експресивними, які не мають чітко закріпленого значення, але використовуються для підсилення емоційної виразності мовлення, акцентування уваги на окремих думках або демонстрації внутрішнього стану мовця.

Міміка – сукупність рухів м'язів обличчя, за допомогою яких людина виражає свої емоції та переживання. Усмішка, насуплені брови, здивований погляд або стиснуті губи дають змогу співрозмовнику швидко оцінити емоційний стан людини навіть без словесних пояснень. Мімічні вияви є універсальними, тому вони легко розпізнаються представниками різних культур. Важливу інформацію також передає *поза* людини. Положення тіла, нахил корпусу, розташування рук і ніг можуть свідчити про відкритість або закритість до спілкування, впевненість чи невпевненість, зацікавленість або байдужість. Наприклад, відкрита поза з розслабленими плечима та легким нахилом до співрозмовника зазвичай сигналізує про доброзичливість і готовність до взаємодії. Тоді як схрещені руки чи відвернутий корпус можуть свідчити про психологічний дискомфорт, небажання підтримувати контакт або про те, що людині зле чи холодно. Відповідно, вияви невербальної комунікації лише доповнюють вербальну взаємодію, не варто робити висновки виключно на основі аналізу невербального спілкування.

Особливе місце в оптико-кінетичній системі займає *візуальний контакт*. Погляд виконує регулятивну функцію у спілкуванні: він допомагає встановити контакт між співрозмовниками, демонструє увагу, інтерес, повагу та щирість. Водночас надмірно тривалий або уникальний погляд може викликати відчуття дискомфорту, напруження чи недовіри. Характер зорового контакту багато в чому залежить від культурних (та гендерних) норм, соціальної ситуації та індивідуальних особливостей особистості.

Система організації простору і часу комунікації (проксемічні та хронемічні засоби) є важливою складовою невербального спілкування, оскільки визначає особливості використання простору й часу під час міжособистісної взаємодії. Вона охоплює дистанцію між співрозмовниками, їхнє взаємне розташування, орієнтацію в просторі, тривалість спілкування, своєчасність реакцій, темп взаємодії та інші просторово-часові характеристики, які суттєво впливають на ефективність комунікації.

Просторова дистанція між учасниками спілкування, відстань, на якій перебувають співрозмовники, є важливим психологічним сигналом, що відображає характер їхніх взаємин, рівень довіри,

емоційну близькість, соціальний статус і комунікативні наміри. Надмірне наближення до людини може сприйматися як порушення особистого простору, викликати дискомфорт або навіть агресивну реакцію, тоді як надто велика дистанція іноді свідчить про відчуженість, офіційність або небажання підтримувати тісний контакт. Вибір відповідної дистанції значно залежить від культурних і національних особливостей. Незнання культурних особливостей просторової поведінки нерідко стає причиною міжкультурних непорозумінь.

Предметно-контактні (тактильні) засоби спілкування – це різновид невербальної комунікації, що реалізується через фізичний контакт між людьми. Такесика (від англ. *touch* – дотик) вивчає роль дотиків у міжособистісній взаємодії, їхнє психологічне значення та вплив на емоційний стан співрозмовників. Тактильний контакт є одним із найдавніших способів передавання інформації, який формується ще в ранньому дитинстві й залишається важливим засобом комунікації протягом усього життя. До предметно-контактних засобів належать рукостискання, обійми, поцілунки, поплескування по плечу, погладжування, торкання, підтримування за руку, поштовхи, ляпаси, удари та інші форми фізичного контакту.

Рукостискання є одним із найпоширеніших способів встановлення соціального контакту. Воно використовується під час знайомства, привітання, прощання або укладання домовленостей і може свідчити про відкритість, повагу, рівність чи впевненість співрозмовників. Водночас сила, тривалість і характер рукостискання нерідко відображають психологічний стан людини: занадто слабке рукостискання може створювати враження невпевненості, тоді як надмірно сильне іноді сприймається як прагнення до домінування. Дуже прискіпливо за рукостисканнями відомих діячів слідкують журналісти та політичні психологи. Часто епізоди рукостискань світових лідерів стають інфоприводами для окремих статей. Дослідники наголошують, що жест «долонею донизу» свідчить про домінування та впевнену позицію; жест «долонею до верху» означає підкорення та невпевненість; якщо співрозмовник подає руку «ребром», то очікує на рівність і партнерство. Водночас слід враховувати і інші вербальні та невербальні вияви співрозмовників.

Обійми є виявом емоційної близькості, довіри, підтримки та прихильності. Вони допомагають знизити рівень психологічного напруження, сприяють виникненню відчуття безпеки й емоційного комфорту. Дружні обійми можуть зменшувати рівень стресу та сприяти виробленню окситоцину. Водночас не всі люди люблять обійматися. Відомим прикладом із мас-медіа є Шелдон Купер, головний герой

серіалу «Теорія великого вибуху» (2007-2019 рр.). Шелдон – типовий інтроверт-флегматик, якому важко зрозуміти почуття і емоції інших людей. Він не любить обійматися і взагалі торкатися інших людей. У одній із серій, на знак найбільшої вдячності він обіймає Пенні (одну з головних героїнь), оскільки дівчина подарувала Шелдону дуже цінну для нього річ.

Ефективність тактильного спілкування значно залежить від культурних норм, соціальних ролей, віку, статі, ступеня знайомства та індивідуальних психологічних особливостей співрозмовників. Те, що в одній культурі є звичним виявом ввічливості чи дружнього ставлення, в іншій може сприйматися як порушення особистих меж або недоречна поведінка. Крім того, кожна людина має власний рівень комфортності щодо фізичного контакту, тому під час взаємодії важливо поважати особистий простір співрозмовника та враховувати його невербальні реакції.

Останні за списком, але не останні за значущістю: *ольфакторні засоби* спілкування – це невербальні засоби комунікації, що ґрунтуються на сприйнятті запахів і впливають на емоційний стан, поведінку, оцінку та ставлення людей одне до одного [1; 4]. Запахи можуть передавати інформацію про індивідуальні особливості людини, її емоційний стан, соціальний статус, спосіб життя, а також формувати позитивне або негативне враження. У психології спілкування ольфакторна комунікація розглядається як один із найтонших каналів невербальної взаємодії, який діє переважно на підсвідомому рівні.

Яскравою ілюстрацією психологічної сили запаху є роман П. Зюскінда «Парфуми» та його екранізація «Парфумер: історія одного вбивці» (2006 р.). Головний герой Жан-Батіст Гренуй володіє винятково розвиненим нюхом і сприймає світ насамперед через запахи. Для нього запах є своєрідною мовою, яка розкриває характер, емоції та сутність людини. Створивши ідеальний аромат, герой отримує можливість впливати на почуття великих груп людей. Під дією парфуму натовп переживає сильне захоплення, довіру, любов і навіть змінює власну поведінку. Хоча цей сюжет є художнім перебільшенням, він демонструє важливу психологічну закономірність: запах здатний викликати емоційні реакції, формувати ставлення до людини та впливати на міжособистісне спілкування без використання слів.

Ще одним цікавим прикладом використання запаху як засобу психологічного впливу є художній фільм «Чорна вдова» (2021 р.). За сюжетом головний антагоніст Дрейков застосовує спеціальний феромоноподібний хімічний агент, запах якого блокує здатність підконтрольних йому людей заподіяти йому шкоду. Поки персонаж

сприймає цей запах, його мозок несвідомо пригнічує будь-які спроби фізичної агресії проти Дрейкова, навіть якщо людина усвідомлює необхідність таких дій. Щоб нейтралізувати цей механізм, головна героїня Наташа Романова навмисно ламає собі ніс, тимчасово втрачаючи здатність відчувати запахи. Це дозволяє їй розірвати зв'язок із хімічним впливом і діяти незалежно від нав'язаної програми. Хоча описаний механізм є елементом художньої фантастики й не має наукового підтвердження в реальній психології чи нейрофізіології, він вдало ілюструє ідею про значний потенціал ольфакторних сигналів у впливі на психіку людини. Наукові дослідження свідчать, що запахи дійсно можуть викликати сильні емоційні реакції, активізувати спогади, впливати на настрій, рівень тривожності та окремі поведінкові реакції, оскільки нюхова система має тісні анатомічні зв'язки з лімбічною системою головного мозку, яка відповідає за емоції та пам'ять.

Окремої уваги заслуговує використання запахів у ароматерапії, яка останніми десятиліттями набула широкого поширення як допоміжний засіб покращення психоемоційного стану людини. Ароматерапія передбачає застосування натуральних ефірних олій для створення сприятливого психологічного середовища, зниження рівня стресу, покращення настрою та релаксації. Запахи лаванди, ромашки, меліси, сандалу або бергамоту часто асоціюються зі спокоєм і відпочинком, тоді як аромати цитрусових, м'яти чи розмарину можуть сприяти підвищенню бадьорості, концентрації уваги та працездатності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Засоби спілкування є невід'ємною складовою міжособистісної комунікації та забезпечують ефективний обмін інформацією, емоціями, думками й соціальним досвідом між людьми. У процесі взаємодії людина використовує як вербальні, так і невербальні засоби, які не існують ізольовано, а функціонують у тісному взаємозв'язку, взаємодоповнюючи та підсилюючи один одного.

Вербальні засоби, насамперед мовлення, забезпечують передачу змісту повідомлення, тоді як невербальні компоненти – паралінгвістичні та екстралінгвістичні засоби, оптико-кінетична система знаків, проксемічні, хронемічні, тактильні й ольфакторні засоби – передають емоційне забарвлення, ставлення мовця, його наміри, психологічний стан і характер взаємин зі співрозмовником. Саме невербальні сигнали часто визначають, як буде сприйняте словесне повідомлення, оскільки вони можуть підсилювати, уточнювати або навіть суперечити змісту сказаного.

Ефективність міжособистісної комунікації значно залежить від уміння людини доречно використовувати різні засоби спілкування відповідно до конкретної ситуації, з урахуванням індивідуальних особливостей співрозмовника, культурних традицій, соціальних норм та контексту взаємодії. Важливе значення мають не лише правильний добір слів, а й інтонація, тембр голосу, міміка, жести, погляд, дистанція між співрозмовниками, тактильний контакт, запахи та інші невербальні сигнали, які суттєво впливають на формування першого враження, рівень довіри, взаєморозуміння та психологічний комфорт.

У сучасному суспільстві, де міжособистісні та професійні комунікації стають дедалі інтенсивнішими, розвиток комунікативної компетентності набуває особливої актуальності. Володіння різноманітними засобами спілкування сприяє встановленню конструктивного діалогу, запобіганню конфліктів, розвитку емпатії, формуванню позитивних міжособистісних взаємин і досягненню взаєморозуміння. Отже, комплексне використання вербальних і невербальних засобів є важливою умовою успішної комунікації, гармонійної соціальної взаємодії та ефективної професійної діяльності.

Література

1. Ангелова, А. (2026). Запах як медіум: інтермедіальні стратегії ольфакторного занурення в кіномистецтві. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Мистецтвознавство*, 54, С. 43-56. https://doi.org/10.31866/2410-1176.54.2026.362218

2. Висоцька О.Є. Комунікація як основа соціальних перетворень (у контексті становлення постмодерного суспільства) : Монографія. Дніпропетровськ : «Інновація», 2009. 316 с.

3. Горенко М. В. Психологія спілкування : навч. посіб. Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2024. 109 с.

4. Калініченко Л. Л., Чужданова М. В. Ольфакція бізнесу : невидима мова міжкультурної комунікації. *Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика* : матеріали дев'ятнадцятої наук.-практ. міжнар. конф. (1-2 червня 2023 р. м. Харків). Харків : УкрДУЗТ, 2023. С. 356-357.

5. Кондратюк І. Б. Психологічний дисбаланс у процесі комунікації. *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу* : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д.І. Квеселевича (13.05.2016, ЖДУ імені Івана Франка). 2016. URL:

http://eprints.zu.edu.ua/21756/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%8E%D0%BA%20%D0%86.%D0%91.pdf.

6. Павленко Т. В. Основні психологічні підходи визначення поняття «комунікація». *Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Том. IX, Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія. Вип. 9. 2016. С. 368-376. URL: http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/47.pdf

7. Пріма Р. М., Замелюк М. І., Триндюк В. А. Комунікативна мобільність майбутнього педагога-вихователя: теоретичний аспект. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки.* Випуск 191. 2020. С. 24-28. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1195724

8. Чаплай І. В. Комунікація в державі та суспільстві: термінознавчі аспекти. *Електронний журнал «Державне управління : удосконалення та розвиток»*. 2017. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1109

References

1. Anhelova, A. (2026). Zapakh yak medium: intermedialni stratehii olfaktornoho zanurennia v kinomystetstvi. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia: Mystetstvoznavstvo, 54, 43–56 [in Ukrainian].

2. Vysotska O.Ye. Komunikatsiia yak osnova sotsialnykh peretvoren (u konteksti stanovlennia postmodernoho suspilstva): Monohrafiia. Dnipropetrovsk: «Innovatsiia», 2009. 316 s. [in Ukrainian].

3. Horenko M. V. Psykholohiia spilkuvannia : navch. posib. Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. Uman : Vizavi, 2024. 109 s. [in Ukrainian].

4. Kalinichenko L. L. Olfaktsiia biznesu : nevydyma mova mizhkulturnoi komunikatsii / L. L. Kalinichenko, M. V. Chuzhdanova // Mizhnarodna transportna infrastruktura, industrialni tsentry ta korporatyvna lohistyka : materialy deviatnadtsiatoi nauk.-prakt. mizhnar. konf. (1-2 chervnia 2023 r. m. Kharkiv). Kharkiv : UkrDUZT, 2023. S. 356-357 [in Ukrainian].

5. Kondratiuk I.B. Psykholohichnyi dysbalans u protsesi komunikatsii. Suchasnyi stan i perspektyvy linhvistychnykh doslidzhen ta problemy perekladu : tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovoi konferentsii pamiati doktora filolohichnykh nauk, profesora D.I. Kveselevycha (13.05.2016, ZhDU imeni Ivana Franka). 2016 [in Ukrainian].

6. Pavlenko T.V. Osnovni psykholohichni pidkhody vyznachennia poniattia «komunikatsiia». Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka. Tom. IX, Zahalna psykholohiia. Etnichna psykholohiia. Istorychna psykholohiia. Vyp. 9. 2016. S. 368–376 [in Ukrainian].

7. Prima R.M., Zameliuk M.I., Tryndiuk V.A. Komunikatyvna mobilnist maibutnoho pedahoha-vykhovatelia: teoretychnyi aspekt. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky. Vypusk 191. 2020. S. 24-28 [in Ukrainian].

8. Chaplai I.V. Komunikatsiia v derzhavi ta suspilstvi: terminoznavchi aspekty. Elektronnyi zhurnal «Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok». 2017. № 8 [in Ukrainian].